

DEMOGRÁFIA

A világ demográfusainak népesedéspolitikai preferenciái a túl alacsony vagy túl magas termékenységgel kapcsolatban

Hendrik P. van Dalen – Kéne Henkens: When is fertility too low or too high? Population policy preferences of demographers around the world *Population Studies*, 2020. július 22. (online)

DOI: [10.1080/00324728.2020.1784986](https://doi.org/10.1080/00324728.2020.1784986)

A szerzők azt vizsgálják, hogy mikor válik a termékenység egy országban olyan alacsonnyá vagy magassá, hogy a kormánynak be kell avatkoznia. E tanulmány erre a népesedéspolitikai kérdésre világít rá a demográfusok körében végzett felvétel eredményeinek bemutatásával. A demográfusok között a medián válaszoló szerint a teljes termékenységi arányszám 1,4 alatti és 3,0 feletti értékeinél kell a kormánynak beavatkoznia a termékenység növelése, illetve mérséklése érdekében. Azok a demográfusok, akik aggódnak a népességnövekedéssel összefüggésben a Föld eltartóképességéért, a beavatkozást jobban sürgetik, mint azok, akiket ez kevésbé aggaszt. Akik magas termékenységgű országban laknak, illetve jobboldali politikai beállítottságúak a kormány intézkedéseit inkább szükségesnek tartják, mint az alacsony termékenységgű államok lakói, illetve a baloldali érzelműek.

TÁRGYSZAVAK: teljes termékenységi arányszám, nettó reprodukciós együttható, termékenységi küszöbérték, túlnépesedés, klímaválság, kormányzati beavatkozás, demográfusok, IUSSP, ENSZ

A népesedéssel és a termékenységgel kapcsolatos kérdések megosztják a kormányokat világszerte. A Föld legkevésbé fejlett részein a legtöbb kormány kifejezi készségét a teljes termékenységi ráta csökkentésére. Ezzel ellentétben a fejlett országok kormányainak az alacsony termékenység okoz gondot, mert az együtt jár a népesség csökkenésével és öregedésével. Egyes kormányok programokat fejlesztettek ki a termékenység növelésére, míg mások tartózkodnak ilyen jellegű beavatkozásoktól. Az 1960-as és 1970-es években a fejlődő világban csak néhány ország tett erőfeszítéseket az alacsonyabb termékenységért. A népességcsökkenés akkor még elszigetelt jelenség volt, a kormányok nem foglalkoztak vele. Az ENSZ legutóbbi jelentése szerint most a fejlődő országok majdnem 90%-a mérsékelni kívánja a termékenységi rátát, míg a fejlett világ óriási többsége a termékenység növeléséért küzd. Ez utóbbi erőfeszítéseket a média is segíti, mert a népességcsökkenés esetleges pozitív oldalai ellenére

a jelenség főleg negatív következményekkel jár, és a kormányoknak tenniük kell a trend megfordításáért.

A népesedéspolitikai különböző irányai különös gondot jelentenek most, amikor a klímaváltozás került a globális problémák első helyére, noha a népesedéssel kapcsolatos politikai viták mind a fejlődő, mind a fejlett világban tovább folytatódnak. E politika mindenütt támogatásra számíthat, különösen, ami a családtervezést illeti, de annak nem szabad kényszerrel vagy etikátlan politikai gyakorlattal párosulnia. A Kairóban tartott Népesedési Világkonferencia (1994) elítélte mind a kényszert, mind az etikátlan eljárást folytató gyakorlatot. Akcióprogramjuk népesedéspolitikai ajánlásában az emberi jogokra, a szexuális egyenlőségre és a szaporítószervek egészségére helyezte a hangsúlyt. A családtervezés önkéntes jellegét itt is erőteljesen hangsúlyozták, ami azt is jelenti, hogy el kell látni a párokat megfelelő információval, és meg kell könnyíteni a választásukat (például otthon marad a szülő a gyermekét nevelni,

gyermekgondozási támogatásra tart igényt vagy fogamzásgátló tablettához szeretne jutni).

A kutatásban 93 ország demográfusainak véleményét vizsgálták, mert szerepük igen fontos a döntéshozók informálásában, mivel ők a népeségtudomány kérdéseiben több ismerettel rendelkeznek, mint a politikusok. Ez a kutatás azért hasznos, mert különböző felkészültségű, beállítottságú demográfusok sokszor eléggé különbözően látják a megoldási lehetőségeket. A termékenységgel kapcsolatos vitákat több országban örömmel fogadják, míg másutt a szkepticizmus és az ellenségeskedő hangulat válik uralkodóvá.

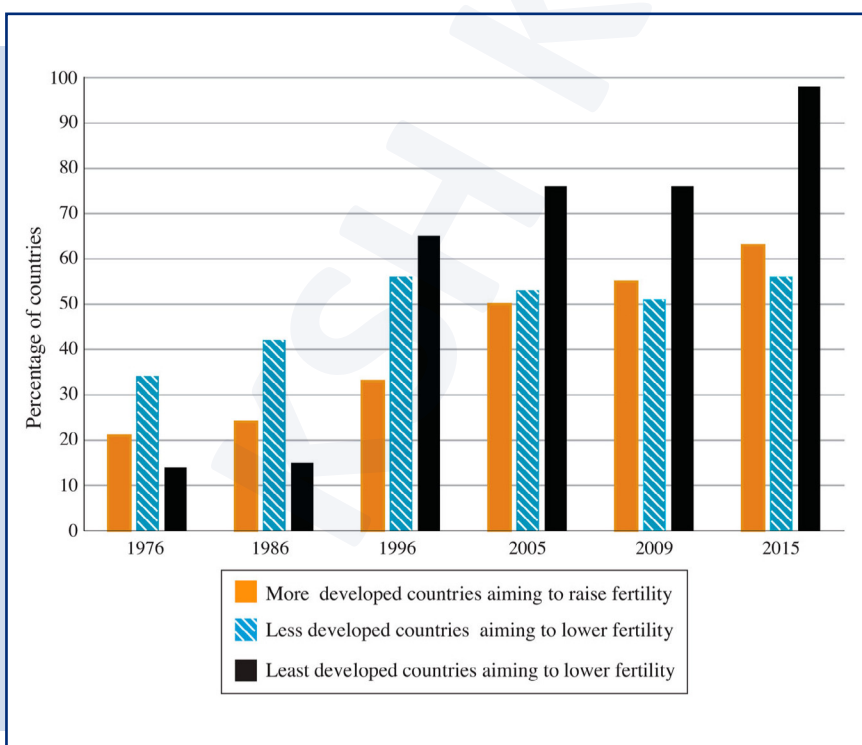
A legfontosabb megállapítások egyike, hogy a medián válaszolónak tekintett demográfus csak 1,4 alatti és 3,0 teljes termékenységi arányszám feletti értéknél kezd el aggódni, a közte lévő sávban nincs meggyőződve arról, hogy a kormánynak be kellene avatkoznia a termékenységi arány megváltoztatására. A másik fő következtetés, hogy a Föld eltartóképessége iránti aggodalmak fokozódnak (az alacsony termékenységgű országokban a népességcsökkenés a gond), ami befolyásolja a termékenységi ügyekbe való beavatkozás küszöbértékét. Érdekes, hogy a demográfusok politikai orientációja is erősen befolyásolja a beavatkozáshoz szükséges termékenységi küszöbértékét. A politikai jobboldalhoz húzó demográfusok nagyobb erővel mozgósítják kormányukat a beavatkozásokra, mint a baloldali értékeket valló szakértők. A kutatás fő eredményei között tartják számon, hogy azok a demográfusok,

akik magas termékenységgű országok lakói, inkább serkentik kormányukat a termékenység befolyásolására, mint akik alacsony termékenységgű államokban laknak.

Az ENSZ 1976 és 2015 közötti időszakra vonatkozó elemzése szerint a fejlett országok 63%-a kívánta növelni az ország termékenységét 2015-ben. A kevésbé fejlett államokban a csökkenő termékenység a fő cél, amit 1996 óta az országok többsége (50–60%-a) szeretne elérni. A legkevésbé fejlettekhez tartozó csoportban szinte minden ország a fenti cél érdekében kíván munkálkodni.

A teljes termékenységi arányszám az 1950-es években a mediánnak tekintett országban 6,00 gyermek volt, ami a 2010 és 2015 közötti időszakra 2,35-re csökkent. 60-70 évvel ezelőtt a népességszám megőrzését biztosító teljes termékenységi arányszám (2,1) alatti érték szinte egyetlen országban sem fordult elő, ami 2010–2015-re úgy változott meg, hogy az országok 40%-a már nem éri el ezt a határértéket. Ekkor az országok mintegy harmadában még 3,00 gyermek felett volt a teljes termékenységi arányszám.

Az 1960-as és 1970-es években a túlnépesedés miatti aggodalom a Thomas Robert Malthus követő demográfusok között téma volt. Többen az emberiség végét vizionálták, szerintük hatalmas éhség, szegénység, halál és nukleáris háború következik be a túlnépesedés következményeként. *Ehrlich* [1968] szerint a népesedés befolyásolását a családokban kell elérni, ösztönzőkkel és büntetésekkel, és ha az önkéntes

1. ábra: Kormányok termékenységgel kapcsolatos népesedéspolitikája különböző helyzetű országcsoportokban, néhány kiválasztott évben, 1976–2015

Minden évben az első oszlop: fejlett országok a termékenység növelésének szándékával; második oszlop: kevésbé fejlett országok a termékenység csökkentésének szándékával; harmadik oszlop: a legkevésbé fejlett országok a termékenység csökkentésének szándékával.

Forrás: ENSZ népesedéspolitikai adatbázis, https://esa.un.org/PopPolicy/about_database.aspx.

módszerek kudarcot vallanak, akkor a kényszertől sem szabad megriadni. Mára ezek a megoldások idejémmúlttá váltak. A kairói konferencia szerint a közép-pontba a reprodukív jogokat és a szexuális egyenlőséget kell helyezni. A kormányoknak szerintük az egyének emberi jogait kell biztosítaniuk, ami még a népesség számának alakulásánál is fontosabb. A családtervezés erőszakkal vagy etikátlan állami beavatkozással történő megoldásai egyre kevesebb országban fordulnak elő. Az alacsony termékenyséű országokban mind a demográfusok, mind a döntéshozók növekvő aggodalommal figyelnek e negatív jelenségre. *Demény [2015]* szerint „van remény az automatikusan önmagát korrigáló spontán magatartási változásra, ami nem teljesen irracionális – a csökkenő születési ráták emelkedhetnek –, de Adam Smith láthatatlan kezének segítő munkájára, a nagyon alacsony termékenységi ráta viszszafordítására a népességszám megőrzését biztosító szintre ma nem számíthatunk.” A termékenységet két tényező befolyásolja: a „tempóhatás” (átmeneti változások a termékenység időzítésében) és a „kvantumhatás” (változások a termékeny korú nők számában).

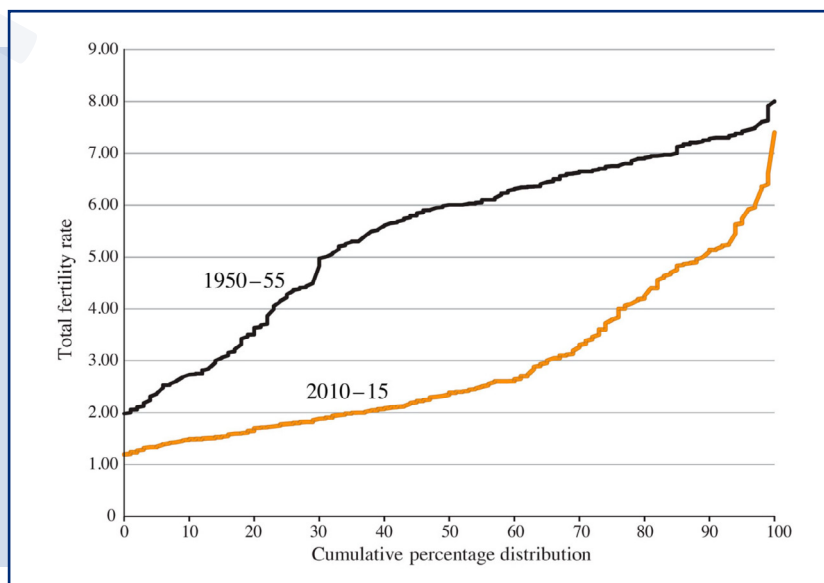
A gazdasági válság a termékenység csökkenésével jár, például változik a munkaerőpiac struktúrája, több a rövid távú munkaszerződés. Bevándorlás hiányában ezen országoknak szembe kell nézniük a népességszám csökkenésével, ami többükben a nemzeti önazonosulás gyengülésével és borulató hosszú távú gazdasági kilátásokkal jár. Bár a népességcsökkenéstől és következményeitől való félelem széles körben elterjedt a döntéshozók körében, a demográfusok megpróbálnak teljes képet adni a jelenségről, hangsúlyozva a kisebb népesség társadalmi, gazdasági és környezeti előnyeit is.

A szerzők által használt felvétel 2009-ben zajlott le, amit a Nemzetközi Népeségtudományi Unió (IUSSP) bonyolított le. A válaszoló demográfusok száma 758 volt a világ minden sarkából. A minta előnye, hogy egyrészt az egész világot lefedi, másrészt a demográfusok közül sokan családtervezési programokban, népszámlálások szervezésében, illetve népesség-nyilvántartó hivatalokban látják el feladataikat. A felvételt interneten szervezték, a válaszokat e-mail formájában kellett visszaküldeni az unió titkárságára. A válaszolási arány 35% volt, ami megfelel a hasonló felvételek gyakorlatának. A válaszolók 76%-a az egyetemi szférában vagy kutatóintézetben, 12%-a kormányzati szervnél, 8%-a civil szervezetnél, 4%-a pedig a magánszektorban dolgozott.

Az első kérdés így hangzott: amikor a termékenységi szint alatta van a népességszám megtartását biztosító aránynak (2,1), milyen termékenységi szintnél kellene intézkednie a kormánynak azért, hogy élénkítse a születési gyakoriságot (1,8; 1,6; 1,4; 1,2; 1,0; 0,8 vagy kevesebb, illetve soha)? A második ugyanez, de ott a magas termékenység mérséklésének szintjéről érdeklődtek (2,5; 3,0; 3,5; 4,0; 4,5; 5,0 vagy magasabb, illetve soha). Azzal az állítással, mely szerint a világ jelenlegi népességnagysága már felülmúlja a Föld eltartóképességét, a válaszolók majdnem 50%-a nem értett egyet, 33%-a ezt az állítást magáévá tette, míg 4%-a semleges álláspontra helyezkedett. *(Megjegyezzük, hogy a demográfiai tankönyvek 12–14 milliárd főre teszik azt a népességnagyságot, amelyet a jelenlegi agrotechnikai színvonalon élelemmel el lehetne látni, igaz a jelenleginél sokkal egyenletesebb elosztási viszonyokat feltételezve – HB).* A mintában szereplő demográfusok 45%-a baloldali

2. ábra: A teljes termékenységi arány alakulása a világ országainak összességében az 1950 és 1955, valamint a 2010 és 2015 közötti időszakban

Forrás: ENSZ, 2017, N = 200 ország.

beállítottságuként, 38%-uk közepesen állóként határozta meg önmagát, míg 17%-uk jobboldali érzelmű volt.

A termékenység hatásainak értékeléséhez a szerzők az egyes országok nettó reprodukciós rátáját használták fel, amit az ENSZ becsült meg a 2005 és 2010 közötti időszakokra. Ez a mutató nemcsak a termékenységet foglalja magába, hanem a nők halandóságát is. Az adatgyűjtésben meg kellett adni a kort és a nemet, de választ kellett adni a válaszolók családtervezési, a nemi szervekkel kapcsolatos egészségügyi ismereteiről, a munkahelyről és a nyelvismeretről is.

Az elemzést többszintű logisztikus analízissel végezték, ahol a fő kérdés az volt, hogy az ország támogatja-e a beavatkozást a termékenység megváltoztatása érdekében. Ha igen, milyen termékenységi küszöbértéknél érzik a beavatkozás szükségességét. (Megjegyezzük, hogy alacsony termékenység esetén a teljes termékenységi arányszám 0,2-del, magas termékenység esetén 0,5-del „ugrott”). A fejlett országokban általánosan elfogadott, hogy a népesség egyszerű újratermeléséhez szükséges teljes termékenységi arányszám 2,1, bár vannak, akik ezt az értéket vitatják. E társadalmakban felbomlott az egészséges korstruktúra, másrészt a migráció és a halandósági változások is hatnak a fenti rátára. *Espenshade [2003]* rámutatott, hogy az 1995 és 2000 közötti időszakban a népesség egyszerű reprodukcióját a legfejletlenebb országokban a 2,7-es (vagy akár ennél magasabb) termékenységi ráta biztosította, mivel alacsony szintű volt a túlélési arány. A legújabb publikációk (*Gietel-Basten–Scherbov [2020]*) szerint ez az érték azóta csökkent.

A demográfusok 16,0, illetve 11,2%-a úgy véli, hogy sem az alacsony, sem a magas termékenységű országokban nincs szükség a kormány részéről népesedéspolitikai beavatkozásra. A kormányok az intézkedések széles spektrumát alkalmazhatják (információadás, hozzáférés az egészségügyi szolgáltatásokhoz, pénzügyi ösztönzők stb.), de ezt a szerzők nem vizsgálták. Az eredmények azt mutatják, hogy a magas termékenységű országok demográfusai inkább támogatják a kormányzati közbelépéseket, mint azok, akiknek az országában alacsony a nettó reprodukciós ráta.

A demográfusok politikai orientációját vizsgálva kiderül, hogy a várakozással szemben a magukat jobboldalinak vallók inkább a kormányzati beavatkozások mellett érvelnek, mint a baloldalhoz kötődő szakértők. A jobboldaliakra jellemző a szabadság választásának preferálása, de demográfiai kérdéseknél

ez nem érvényesül. Élesnek mondható különbség inkább a magas termékenységű országok esetén érvényesül a két politikai orientáció között, jóval kisebb az alacsony termékenységű államokban. Ha a nettó reprodukciós érték magas, a szükségesnek vélt beavatkozási küszöbértéket is magasabban határozzák meg. Úgy vélik, a magasabb küszöbértékek esetén a kitűzött célokat könnyebben el lehet érni, másrészt az alacsonyabb limit meghatározása rövid távon valószínűleg túl ambiciózus lenne. Utóbbinál azt is feltételeznék, hogy a kormány korlátozza a választás szabadságát. A magasabb küszöbérték választását az emberek pozitív lépésként értékelnék. Akik aggódnak a Föld túlnépesedéséért, az alacsonyabb nettó reprodukciós ráta érdekében a kormányok beavatkozását sürgetik. A Föld eltartóképességéért aggódó, magas termékenységű országokban élő demográfusok 63%-a a teljes termékenységi arányszám 3,0-es értékénél már riadót fújna. Azok a szakértők, akik olyan országban élnek, ahol a nettó reprodukciós együttható 0,8 vagy kevesebb, a 3,0-es küszöbértéket csak 55%-uk véli beavatkozásra érdemes határértéknek. A franciául válaszolók türelmetlenebbek, jobban sürgetik az alacsony termékenységű országokban a születésszám emelkedését.

A népesedéspolitikában nagy dilemma, hogy miként lehet egyszerre érvényesíteni a nemzeti és a szupranacionális érdekeket. Abban egyetértés van, hogy az utóbbit nehezebb biztosítani. A népességcsökkenés egyrészt enyhíti a túlnépesedés gondjait, de akadályozza a gazdasági fejlődést, mert kisebb népességtömeg kevesebbet is fogyaszt. A hollandok nagy része támogatja a világnépesség csökkentését, azzal a megkötéssel, hogy a holland népesség száma ne változzon (*Dalen–Henkens [2011]*).

Az elemzés egyik korlátja, hogy nem részletezi a kormány beavatkozási módjait termékenységi ügyekben. Egyik megoldás lehetne, hogy a túlnépesedett országokban a kormány lássa el a nőket fogamzásgátló szerekkel, amivel véget lehetne vetni a nem szándékos terhességeknek. Ehhez felvilágosításra, oktatásra is szükség lenne, beleértve a férjeket is, hogy tudatosítsák, a fogamzásgátlóktól nem kell félni, mert nem veszélyesek az egészségre. A szerzők azt is megjegyzik, hogy a 2009-es adatgyűjtés óta nagyot változott a világ, például a klímaválsággal járó gondok a közéleti viták középpontjába léptek. A korábbi amerikai alelnök, Al Gore sokat tett azért, hogy 2006-ban megjelent művével (*An Inconvenient Truth*) ez a veszély berobbanjon a

világ megoldandó kérdései közé. Nem elég ismerni a tényeket és az adatokat (termékenység, halandóság, migráció), de szükség van arra a tudásra, magatartásra, amit a társadalom és a kormány gondol a népesedési kérdésekről.

A Római Klub 1972-ben került a figyelem középpontjába *A növekedés határai* (The Limits to Growth) című publikációjával, amely elsőként adott prognózist a világ tovább fejlődéséhez. A tanulmányt világméretű vita követte. Elsőként, mások mellett, a népesség számának változatlan tendenciájára utalnak. Ennek legvalószínűbb következménye szerintük

az lesz, hogy mind a népesség száma, mind az ipar kapacitása hirtelen és irányíthatatlanul visszaesik. Ezért a növekedés erőltetése helyett a fenntartható fejlődésre kell törekedni. Ez egy olyan fejlődési folyamat és szervezési elv, ami „kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy csökkentené a jövő generációk képességét, hogy kielégítsék a szükségleteiket”, ahogy az ENSZ 1987-es Brutland-jelentésében szerepel. Az ENSZ-nek egy 2005-ös dokumentumában a fenntartható fejlődés „egymással összefüggő és egymást erősítő pillérekből áll”: gazdasági fejlődés, társadalmi fejlődés, környezetvédelem.

HAJNAL BÉLA

IRODALOM:

- DALEN, H. P. – HENKENS, K. [2011]: Who fears and who welcomes population decline? *Demographic Research*, 13. sz. 437–464. o. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2011.25.13>
- DEMÉNY, P. [2015]: Sub-replacement fertility in national populations: Can it be raised? *Population Studies*, 1. sz. 77–85. o. <https://doi.org/10.1080/00324728.2014.962930>
- EHRLICH, P. R. [1968]: *The Population Bomb*. New York, Ballantine
- ESPENSHADE, T. J. – GUZMAN, J. C. – WESTOFF, C. F. [2003]: The surprising global variation in replacement fertility, *Population Research and Policy Review*, 5. sz. 575–583. o. <https://doi.org/10.1023/B:POPU.0000020882.29684.8e>
- GIETEL-BASTEN, S. – SCHERBOV, S. [2020]: Exploring the „true value” of replacement rate fertility. *Population Research and Policy Review*, 4. sz. 763–772. o. <https://doi.org/10.1007/s11113-019-09561-y>

Népesedési folyamatok a Cseh Köztársaságban 2019-ben

Jana Křestánová – Roman Kurkin: Populační vývoj v České Republice v roce 2019
Demografie, 2020. 3. sz. 159–181. o.

URL: https://www.czso.cz/documents/10180/123310412/13005320q3_159-181.pdf/21eae15b-0e30-4991-8240-ecb2fc91736e?version=1.1

Teljes demográfiai körkép rajzolódik ki a cseh népességről a 2019. évre, egyben visszatekintve az előző évtized egészére. A tanulmány követi a népesedési folyamatok egyes elemeit; a leíró jellegű áttekintések hosszabb-rövidebb, nem kimerítő, de informatív elemzésével vázolja a demográfiai helyzet alakulásának főbb csomópontjait, a születések számának alakulásától a házassági jellemzőkön, az életkorcsoportokon és halandóságon át a nemzetközi és belföldi vándorlásokig.

TÁRGYSZAVAK: népesedési folyamatok, népességszám, korstruktúra, termékenység, abortusz, házasságkötés, válás, halandóság, vándorlás, Csehország, 2009–2019

A Cseh Köztársaság lakosságának száma 2019-ben nyolcadik éve folyamatosan és mérsékelt ütemben gyarapodott, elérve a 10 669,3 ezer főt; az évközi adatok tanúsága szerint az előző évhez képest a növekedés 44,1 ezer főre rúgott. A lélekszám bővülése elsősorban a nemzetközi vándorlás számlájára írható. A természetes szaporodás nagyon szerénynek bizonyult, sőt, három évben (2013-ban, 2015-ben és 2019-ben) fogyás volt megfigyelhető. A népességszámnak ez a fajta alakulása illeszkedett az Európai Unió 28 tagállamában zajló folyamatokhoz, ahol 2015-ben, 2017-ben, valamint 2018-ban is (az utolsó rendelkezésre álló adatok éve) a természetes fogyás volt a meghatározó, miközben a kedvező vándorlási egyenleg következtében a népesség összlétszáma nőtt.

A lakosság számát, életkor és családi állapot szerinti összetételét bemutató részben a szerzőpáros emlékeztet rá: az ország lakosságának száma 2019-ben a második világháború utáni legmagasabb értéket mutatta. Az előző évhez képest a lélekszám 44,1 ezer fővel, a tíz évvel korábbihoz viszonyítva 187,1 ezerrel bővült. A növekedés az előző évtized folyamán csaknem folyamatos volt, a népesség száma egyedül 2013-ban esett vissza. A népesség életkor szerinti megoszlása nem egyenletes, változása az előző évek tendenciáit követi. A gyermekek (0 és 14 év közöttiek)

csoportja 2008 óta növekszik, az emelkedés mértéke 2012-től évente átlagosan 1%. Ezzel szemben a produktív korukat élők száma 2009-től kezdve évről évre csekélyebb – igaz, ennek üteme lassulóban van: 2012-ben a csoport „vesztesége” az előző évhez viszonyítva 1,6% volt, 2019-ben mindössze 0,3%. A legnagyobb dinamika az időskorúakat jellemezte, a 65 év felettiek száma a XX. század 80-as éveitől gyarapodik, növekedése 2019-re elérte a 2,2%-ot.

Habár szakadatlanul növekedett, a gyermekkorúak kategóriája az életkorok háromfelé osztott együttesén belül a legkisebb létszámú. A törés 2006-ban következett be, a 65 éven felüliek csoportja létszám tekintetében ekkor haladta meg első ízben a gyermekkorúakét. Így 2019 végére a legifjabbak alkották az ország népességének 16%-át (1,71 millió főt), ami 1,8 százalékponttal volt nagyobb a 2009-ben kimutatott értéknél. Csehországban a 15 éven aluliak csoportja 2019-ben 17,1 ezer fővel lett gazdagabb, 2009 óta pedig a növekmény összesen 215,8 ezer főre rúgott. A születésszámok függvényében az ötéves alcsoportokra osztott kategórián belül természetesen eltolódások figyelhetők meg. A legnépesebb alcsoportot 2009-ben még a 0–4 évesek alkották (564,5 ezer fő), 2014 és 2018 között az 5–9 esztendősek száma volt a legjelentékenyebb, majd súlya csökkent, hogy 2019-re átadja ezt a helyet a 10–14 éveseknek (578 ezer fő) – amiben érezhető a 2008-ban

Mutató	2009	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Élve születés	118 348	109 860	110 764	112 663	114 405	114 036	112 231
Halálozás	107 421	105 665	111 173	107 750	111 443	112 920	112 362
ebből 1 éves kor alatt	341	263	272	317	304	292	288
Házasságkötés	47 862	45 575	48 191	50 768	52 567	54 470	54 870
Válás	29 133	26 764	26 083	24 996	25 755	24 313	24 141
Vetélés	40 528	36 956	35 761	35 921	35 012	32 952	31 797
ebből művi vetélés	24 636	21 893	20 403	20 406	19 415	18 298	17 757
Bevándorlás	39 973	41 625	34 922	37 503	45 957	58 148	65 571
Kivándorlás	11 629	19 964	18 945	17 439	17 684	19 519	21 301
Természetes szaporodás	10 927	4 195	-409	4 913	2 962	1 116	-131
Vándorlási egyenleg	28 344	21 661	15 977	20 064	28 273	38 629	44 270
Népességnövekedés	39 271	25 856	15 568	24 977	31 235	39 745	44 139
Népességszám (ezer)	10 491,5	10 524,8	10 542,9	10 565,3	10 589,5	10 626,4	10 669,3

1. táblázat: Népesség és népmozgalmi adatok, 2009–2019

Forrás: Cseh Statisztikai Hivatal.

születettek nagy számának hatása. Az utolsó négy évben ismét erősödött a 0–4 évesek számbeli jelenléte: őket 2019-ben 568,8 ezer fő képviselte.

A népesség produktív korú összetevőjéhez 2019 végén 6,85 millió fő tartozott, vagyis a 15–64 esztendősek aránya a második világháború utáni időszak 2006–2007-es csúcspontját képviselő 71,2%-ról visszaesett 64,1%-ra. Ötéves bontásban szemlélve 2016 óta nemcsak a „munkabírók” kategóriáján, de a népesség egészén belül is domináns helyzetben volt a 40–44 évesek korcsoportja (2019-ben számuk 923,4 fő volt). A legidősebbek aránya a Cseh Köztársaság népességében 2019-ben 19,9%-ra rúgott (4,9 százalékponttal túlszárnyalva a 2009. évi adatot). Az év végén a 65 évnél idősebbek 2,13 millióan voltak, 45 ezerrel többen, mint egy évvel korábban, és 532,7 ezerrel többen, mint 2009-ben.

Az idősek számának gyarapodása a gyermekkorúakkal szembeni túlsúlyukat eredményezte, a „munkabíró korúak” visszaesése következtében pedig bekövetkezett a népesség „előregedése”. Az ország lakóinak átlagos életkora a múlt század 80-as éveitől rendületlenül emelkedett, és 2019-re 42,5 év lett, emellett megőrizte a nők és a férfiak közötti csaknem három esztendő különbséget (43,9, illetve 41,1 év). Az öregedési index értékét ugyancsak emelkedés jellemezte, a legutóbbi évtized változásai leolvashatók arról, hogy míg 2009-ben 100 15 éven aluli gyermekekre 107 idős-korú jutott, 2019-ben már 125 (a mutató a 100 : 100

arányt első ízben 2006-ban szelte át, s emelkedését érzékelteti, hogy a XX. század 1980-as éveiben 100 gyermekkorúra durván 50 idős jutott). A teljes eltartottsági ráta 2009 és 2019 között szakadatlanul emelkedett, a 100 produktív korúnál (20–64 évesek) 55 főről 68 személyre nőtt. A jelenség az idősek eltartottsági rátájának lendületes fejlődésével (24 főről 33 főre) bekövetkezett emelkedéssel magyarázható.

Folytatódtak a népesség családi állapotában megindult változások is. A 15 évesnél idősebbek körében egyre több a hajadon és nőtlen, arányuk 2019-ben 31,7% volt (2 százalékponttal magasabb, mint 10 évvel korábban); hasonlóképpen nőtt az elváltak részese-dése (az évtized alatt 11,6-ról 13,6%-ra). A házások aránya a 15 évesnél idősebb népességen belül első ízben 2010-ben csökkent 50% alá, 9 évre rá 46,5%-ra süllyedt (ami 4 százalékponttal kisebb, mint 2009-ben). A válások tekintélyes szintje, a házasságok válásokig terjedő időszakának megnyúlása, a házasságot kötők életkorának emelkedése oda vezetett, hogy hosszabb távon a 45. életév elérése után megugrott az elváltak száma.

A házasságkötések száma a XX. század 90-es éveitől kezdődően 2013-ig ereszkedő tendenciát mutatott, és történelmi mélypontot ért el 2013-ban, 43,5 ezer házasságkötéssel. A következő 6 esztendő emelkedő ívet rajzolt, 2019-ben 54,9 ezer házasságot kötöttek. A házasulandók háromnegyede első ízben járult az anyakönyvvezető elé, az újrَاهázasodók többsége második alkalommal lépett frigyre. A protogám házasságkötések (amikor mindkét fél első házasságát kötötte) aránya a 1990-es évek óta 63 és 68% között mozgott, 2019-ben 67% volt. A házasságra lépő felek életkorában sem észlelhetők nagy eltérések, a vőlegények általában 3 évvel idősebbek az aráknál. A házasságkötések naptári

Mutató	2009	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Teljes első házasságkötési arányszám – férfi (%)	56,10	53,10	55,10	56,20	57,60	58,80	59,00
– nő (%)	62,70	60,80	62,40	64,30	65,40	66,90	67,50
Átlagos első házasságkötési kor – férfi	32,00	32,30	32,40	32,20	32,20	32,20	32,10
– nő	29,20	29,80	29,80	29,90	29,80	29,80	29,80
Teljes válási arány (%)	46,80	46,70	46,50	45,20	47,20	44,80	44,80
Átlagos házasságtartam váláskor	12,50	13,10	13,00	13,10	13,20	13,40	13,50
Teljes termékenységi arányszám	1,49	1,53	1,57	1,63	1,69	1,71	1,71
Nők átlagos életkora szüléskor	29,40	29,90	30,00	30,00	30,00	30,10	30,20
Nők átlagos életkora az első gyermek szülésekor	27,40	28,10	28,20	28,20	28,20	28,40	28,50
Házasságon kívüli szülések aránya	38,80	46,70	47,80	48,60	49,00	48,50	48,20
Nettó reprodukciós arány	0,73	0,74	0,76	0,79	0,82	0,83	0,83
Teljes vetélési arányszám	0,53	0,51	0,51	0,51	0,51	0,49	0,48
Teljes művi vetélési arányszám	0,33	0,31	0,29	0,30	0,29	0,28	0,28
Születéskor várható átlagos élettartam – férfi	74,20	75,80	75,80	76,20	76,00	76,10	76,30
– nő	80,30	81,70	81,40	82,10	81,80	81,90	82,10
Csecsemőhalálozási arány (‰)	2,90	2,40	2,50	2,80	2,70	2,60	2,60

2. táblázat: A demográfiai fejlődés főbb analitikus mutatói, 2009–2019

Forrás: Cseh Statisztikai Hivatal.

év szerinti eloszlása rendkívül egyenlőtlen, 2019-ben június és augusztus között jött létre az összes frigy 65%-a; a hét napjai közül a leggyakoribb a szombat. A hajadonok és nőtlenek adatai szerint a házasulandók életkora a férfiak esetében 32,1 év, a nőknél 29,8 év volt.

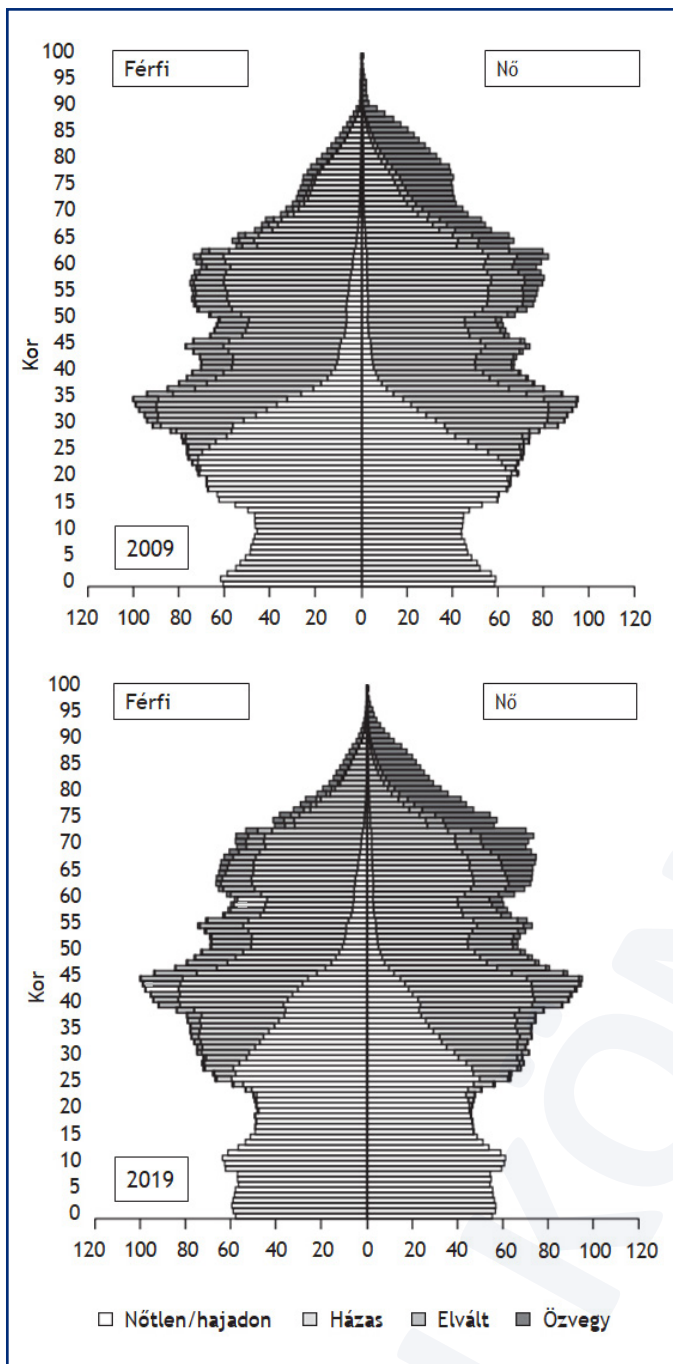
Az elváltak újránházasságának mértéke 2013-ban volt a legcsekélyebb: újabb kötelék létesítése mellett döntött a már elvált férfiak 34,7%, nők 33,5%-a – az eltérés a válást követő ötödik esztendő vége előtti házassági hajlandóságból fakad: ilyenkor a férfiak gyakrabban fogadtak újabb hűséget, mint a nők. Csehországban 2019-ben 24,1 ezer házasságot bontottak fel, ennél kevesebbre csak 1999-ben került sor, amikor éreztette hatását az új családjogi törvény. A 2019-es adathoz hasonlít 1974-ben jegyezték fel, ám jóval alacsonyabb teljes válási arányszám mellett (ami 29,1% volt, szemben a 44,8%-kal). A csökkenő trend részben a 2013 előtti évtizedek egyre gyérülő házasságkötéseit tükrözi, részben a házasságok időtartamának meghosszabbodását – egyben a válások előfordulási gyakoriságának változásait a házasságok fennállásának különböző időszakában.

A szülések száma 2019-ben 112,2 ezer volt (1,8 ezerrel kevesebb, mint az előző évben), ez az előző 3 esztendő utáni legalacsonyabb érték (halva született 402 csecsemő, számuk 19-cel több volt, mint az előző évben). A teljes termékenységi arányszám megegyezett

az előző évi 1,7-es értékkel. A termékenység stagnál; ebben szerepet játszik a reprodukciós korú nők számának csökkenése: 2009-ben 2 542 ezren voltak, 10 évre rá már csak 2 361 ezren. A szülések abszolút számának alakulásán belül jelentékeny szerephez jutottak az elsőként világra jött gyermekek. A házasságban élő anyaktól született gyermekek aránya 2019-ben 51,8% volt 10 évvel korábban még 61,2%); a hajadonok szüléseinek megfelelő értékei 43,8, illetve 32,2%); az elvált édesanyák 4,3%-kal képviseltették magukat (2009-ben arányuk 6,4% volt). A házasságon kívül született gyermekek részesedése a 2017-es tetőzés után (49%) csökkent – ám a 48,2%-os szintjük még így is jóval meghaladja a 2009-ben feljegyzett 38,8%-ot. A nettó reprodukciós együttható 1 nőre 0,83 leánygyermeket mutató értéken stagnált (ugyanakkor stagnált a reprodukciós korban lévő nők halandósága is). A termékenység mértéke 2009-hez képest egy évtizeddel később különösen a harmincéves nők körében emelkedett: 2019-ben 1000 nőre 127 élve született gyermek jutott.

Az összes vetélés száma 2019-ben az előző évhez képest 1,2 ezerrel, 31,8 ezerre csökkent, ezen belül a művi vetéléseké 18,3 ezerről 3%-kal, 17,8 ezerre mérséklődött. Az összes vetélésen belül a művi terhességmegszakítások aránya az egy évtizeddel korábbi 60,8%-ról 55,8%-ra mérséklődött, a minimumot 2017-ben mutatva fel (55,5%) – a spontán vetéléseké viszont 40,5%-ra szűkölt fel.

A Cseh Köztársaságban 2019-ben 112,4 ezer személy hunyt el, az egyes hónapok napjai szerint standardizált adatok tanúsága szerint a legtöbb haláleset

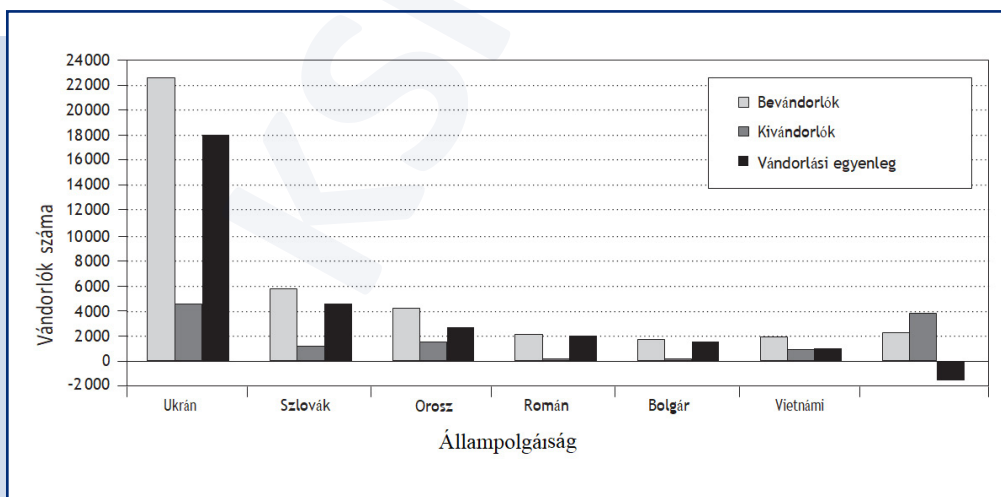

februárban és januárban, a legkevesebb szeptemberben és augusztusban következett be. Míg a nők halálvesztése az előző évhez képest csökkent (0,6 ezerrel), a férfiaké enyhén nőtt (0,1 ezerrel). A 80 esztendő és idősebb férfiak aránya egy évtized alatt 29,4%-ról a 2019. évi 33,1%-ra emelkedett (nem végleges adatok szerint). A férfiak születéskor várható átlagos élettartama a 2019-es halandóság alapján 76,2 évre emelkedett, a nőké 82,1 esztendőre.

A nemzetközi vándorlás pozitív, 44,3 ezer fős egyenlege hozzájárult Csehország népességszámának 2019-es szerény gyarodásához: a bevándoroltak 65,6 ezer fős számával az országot elhagyók 21,3 ezres tábora állt szemben. Az országba érkező összes személy közül toronymagasan vezettek Ukrajna állampolgárai (182 ezer fő), őket követték a Szlovákiából és a Romániából átköltözők. A belső vándorlás tekintetében összesen 242,7 ezer lakóhely-változtatást jegyeztek fel, túlnyomó többségüket a körzeteken belüli települések közötti költözések jelentették.

A tanulmány táblázatos és grafikus formában minden jellemző esetében számos további részlettel szolgál, például a termékenységgel, illetve az abortuszokkal kapcsolatban a paritást (szülési sorszámot), valamint a korszpecifikus jellemzőket illetően. Nem szerepelnek viszont benne a népesség nemzeti-ethnikai és vallási összetételére vonatkozó információk, amelyeknek forrása a vizsgált időszakban a 2011. évi népszámlálás volt, ideértve e szenzitív ismérvek bevallásának alakulását a Cseh Statisztikai Hivatal 2014-ben megjelent kiadványai (<https://www.czso.cz/csu/czso/narodnostni-struktura-obyvatel-2011-aqkd3cosup> és <https://www.czso.cz/csu/czso/nabozenska-vira-obyvatel-podlevysledku-scitani-lidu-2011-61wegp46fj>) szerint.

HOLKA LÁSZLÓ

1. ábra: Népesség nem, kor és családi állapot szerint 2009-ben és 2019-ben

Forrás: Cseh Statisztikai Hivatal.

2. ábra: Nemzetközi vándorlás állampolgárság szerint, 2019

A férfiak gyermekeinek száma Németországban

Olga Pötzsch – Sebastian Klüsener – Christian Dudel: Wie hoch ist die Kinderzahl von Männern?

Wirtschaft und Statistik, 2020. 5. sz. 59–77. o.

URL: https://www.destatis.de/DE/Methoden/WISTA-Wirtschaft-und-Statistik/2020/05/kinderzahl-maenner-052020.pdf?__blob=publicationFile

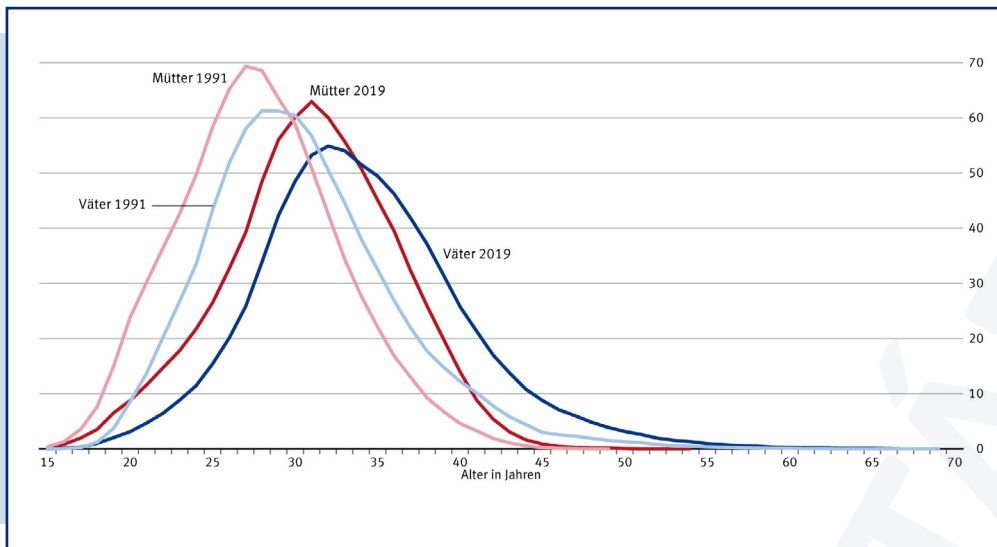
A hivatalos statisztikákban kevés információ található a férfiak termékenységéről, illetve a gyermektelen férfiak számarányáról. Az ismertetésre kerülő tanulmány ezek részleges pótlására tesz kísérletet, a németországi születési adatok és mikrocenzusok alapján mindkét nemre és az 1991–2019-es időszakra vonatkozóan, bemutatva született gyermekek átlagos számát és korukat gyermekek születésekor. Elsőként szolgáltat információt az apa életkoráról az anya első, második vagy harmadik gyermeke születésének időpontjában. Az élethelyzetek mikrocenzusnál alkalmazott fogalmainak (házas együtt- vagy különélés, élettársi kapcsolat, egyedülállóság stb.) megfelelően ugyancsak adatokat közöl a szülő(k) legmagasabb iskolai végzettsége, állampolgársága és átlagos gyermekszáma közötti összefüggésről is. A recenziót nemzetközi kitekintés és néhány magyarországi szakirodalmi hivatkozás egészíti ki.

TÁRGYSZAVAK: mikrocenzus, születési statisztika, termékenységi ráta, férfiak gyermekeinek száma, vér szerinti szülő, demográfiai mutató, családi állapot és állás, állampolgárság, iskolai végzettség, nemzetközi összehasonlítás, szakirodalmi kitekintés, Németország, 1991–2019

A nők gyermekszámát illetően a demográfia kétféle adatforrást használ. Az egyik a termékeny életpálya folyamán a korszpecifikus termékenységi ráták összeadásával a végső átlagos gyermekszám megállapítása, a másik a nőktől kikérdezés útján kapott információ gyermekek számáról. E források bemutatását és kritikai elemzését végezte el egy kutatócsoport Németország, Ausztria és Svájc példáján (*Kreyenfeld–Zeman–Burkimsher–Jaschinski* [2012]). A hivatalos születési statisztika az újszülöttek vér szerinti (biológiai) szüleinek legfontosabb adatait is tartalmazza. Németországban 1957 óta a szövetségi és tartományi statisztikai hivatalok a magánháztartásokban és közösségi intézményekben élő személyek 1%-os mintáján – ez a német egyesülést követően közel 810 ezer személy kikérdezését jelenti munka- és életkörülményeiről – évente mikrocenzust hajtanak végre. A kérdések egy kötelezően ismétlődő törzsprogramból és változó, kiegészítő – önkéntes válaszadást megengedő – tematikákból állnak össze. A női termékenység kérdésköre 2008-ban került először a mikrocenzus programjába, és négyévenként

szerepel a kérdések között. Az említett két módszer a férfiak esetében nem alkalmazható. Az 1991 és 2019 közötti idősorokban csupán néhány születési évjáratnál állnak rendelkezésre korszpecifikus termékenységi adatok, a mikrocenzusban pedig nem kérdezik a férfi biológiai gyermekek számát, vagyis csupán közvetett módon lehet meghatározni a férfiak gyermekszámát. A mikrocenzus családfogalma szerint a szülő-gyermek kapcsolatba tartoznak az anya és/vagy apa háztartásában élő vér szerinti, mostoha, örökbefogadott és nevelt gyermekek is, míg a háztartás-külső biológiai gyermekeket itt nem veszik számba. Ezzel együtt is a mikrocenzus ad némi lehetőséget a férfiak gyermekszámának becslésére a különböző élethelyzetek (családok, gyermektelen párok, egyedülállók) figyelembevételével. (*A 2012. és 2016. évi mikrocenzusban például minden személytől megkérdezték, hogy az adott háztartásban él-e az anyja, illetve az apja. – NZ*)

A nők termékenységének korhatárai 15 és 49 év, míg a potenciális apává válásé kevésbé egyértelmű. A fiatal férfiak termékenységi rátái lassabban és

1. ábra: Az újszülöttek számának megoszlása* az anya és az apa születés kor feljegyzett életkora szerint Németországban, 1991, 2019, ezer újszülött

*Az anyák életkora kisebb, mint az apáké (két jobb oldali grafikon) a születés évében (1991 és 2019).

később emelkednek, mint a nőknél, nem érik el a női maximumokat, viszont idősebb kortól és lassabban csökkennek. Ezzel együtt az idős korú férfiak termékenységi aránya nagyon alacsony, például 2019-ben az újszülöttek csupán 0,2%-ának apja volt 59 évesnél idősebb. Németországban 1991 és 2019 között az összes születések száma évi 830 ezerről 778 ezerre csökkent, miközben mind az anyák, mind az apák esetében jóval magasabb, 3,6 évvel idősebb korban következtek be. 2019-ben az apák átlagos életkora első gyermekük születésekor 33,1, a másodiknál 35,2, a harmadiknál 36,6 év volt. A német újraegyesítést követő években az ország keleti részében a vér szerinti szülők jóval fiatalabbak voltak gyermekük születésekor, mint a nyugatiak, de ez a különbség 2019-re már sokat csökkent. A hatvanas években született nők mintegy 20%-a gyermektelen maradt, de a németországi férfiaknál ez az arány nem ismert.

A gyerekek ezer nőre, illetve férfitra jutó aggregált száma viszonylag szűk sávban alakult a 25–34 évesek csoportjában, a 35–49 életévekben növekvő, a 15–24 éveseknél csökkenő tendenciájú mindkét nem esetében, míg a 45 év feletti férfiaknál nagyon alacsony szintről lassú emelkedés látható.

A nem házasságban született németországi gyerekek 2019. évi számaránya mintegy 33% (1991-ben csak 15% volt). A hivatalos statisztikai tájékoztatás jelenleg az anya házastársaként megnevezett apa életkora szerint is közli a Németországban élve született gyermekek számát, továbbá az érvényes házasságban élő apák átlagos életkorát az adott évben, míg az apák nem ismert életkora inputálással vehető számításba a férfiak gyermekszámának becsléseiben. Ez az eljárás összekapcsolja a női korcsoportok első, második és harmadik születésének mutatóit a

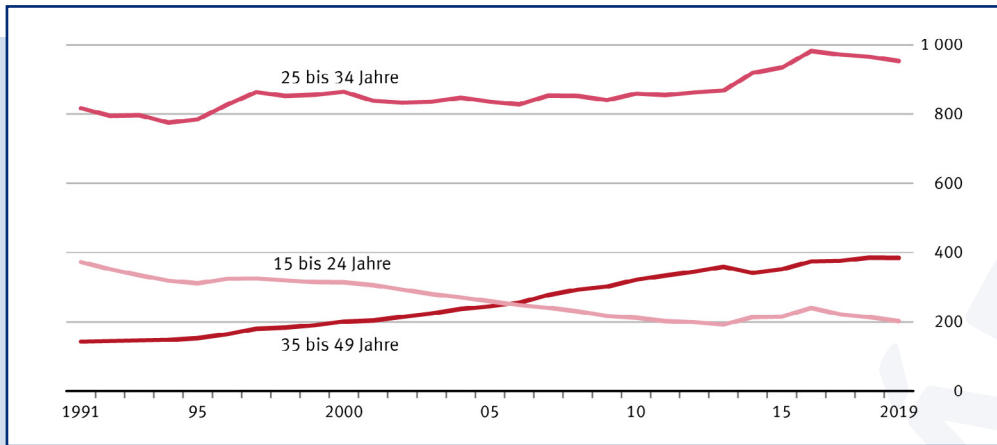
megfelelő életkorú férfiak korcsoportjaival, a lakóhely, a szülők állampolgársága és egyéb demográfiai változók szerinti bontásokkal.

A gyerekek egy apára jutó átlagos számaránya becsült aggregált mutató, a számítások fontosabb tényezői a következők:

- a nők szüleiének száma évjáratok szerint;
- az egy szülőképes korú nőre jutó férfiak száma évjáratok szerint, tapasztalati adat az apák és az anyák közötti átlagosan 3-4 évnyi korkülönbség, például a 25 éves potenciális anyák házastársai a mintában a 28 éves potenciális apák Németországban;
- a férfiak kohorszainak (születési évjáratainak) nagysága a mintában, ez a biológiai adottságokból eredően hosszabb, mint a potenciális anyáké, mivel a férfi idősebb életkorában is apa lehet;
- a halálozás, valamint vándorlás mutatósorozata, ez módosítja a nemek születéskor megfigyelt (105 fiú : 100 leány) arányát, például 25 éves korban 100 nőre átlagosan mintegy 109 férfi jut Németországban;
- a házastársak felmért korkülönbsége és számarányuk az évjáratokban, például 100 potenciális 25 éves anyára átlagosan 122 potenciális 28 éves apa jut Németországban.

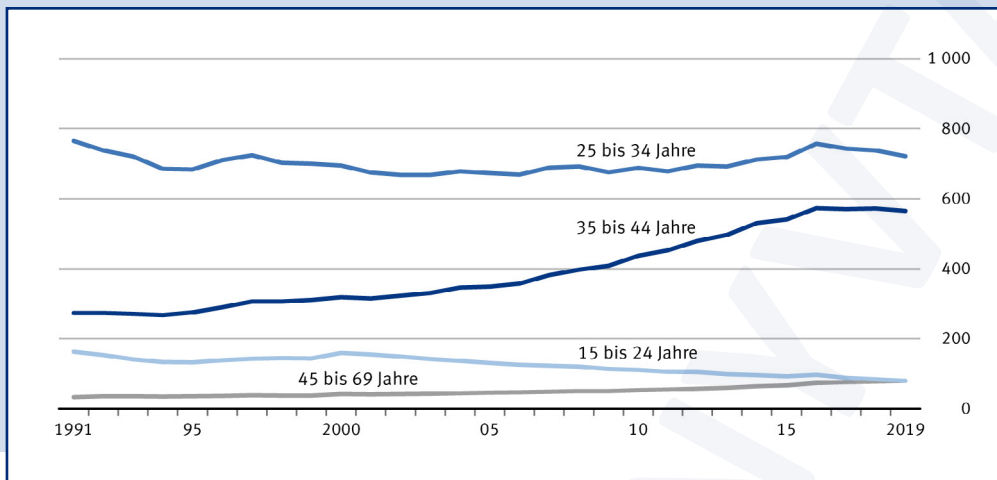
A nők aggregált születésszáma (2019-ben 1,54) nagyobb, mint a németországi férfiak vér szerinti gyermekeinek átlagos száma (becslések szerint 1,45 gyerek/fő).

A születési statisztikák szerint az apák átlagosan átlag mintegy 3 évvel idősebbek az anyáknál a gyermek születésekor, ami legalább hozzávetőleges kormegállapítást tesz lehetővé a 33 és 43 éves férfiak apává válásáról. Ebben az életszakaszban a gyermek(ek)kel való családi együttélés a leggyako-

2. ábra: Az átlagos gyerekszám alakulása a nők (felső ábra) és a férfiak (alsó ábra) életkorának* csoportjai szerint Németországban, 1991–2019, gyerekek száma/1000 fő

*A ráták a nők 3, a férfiak 4 korcsoportja szerint a tárgyévben.

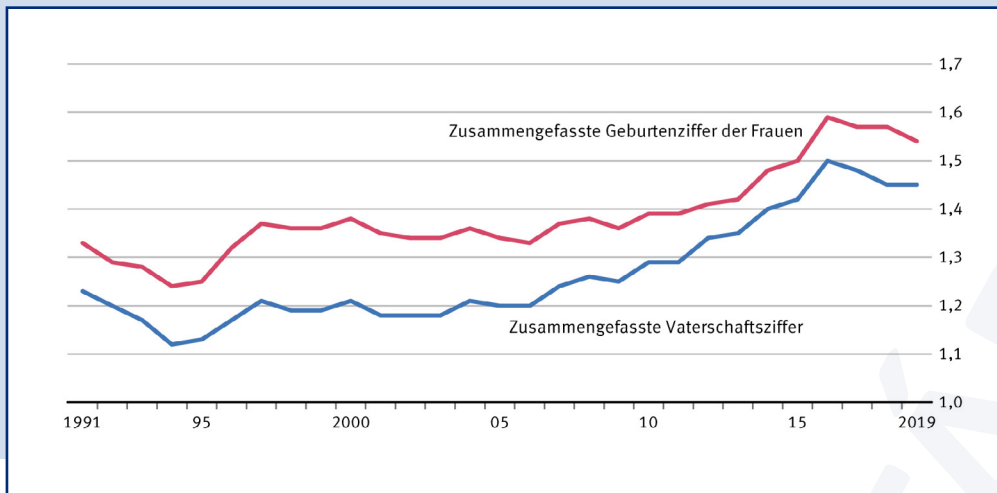

ribb életforma mindkét nem esetében: 2018-ban a 33–43 éves nők 72%-a, a férfiak 55%-a élt gyermek párkapcsolatban vagy egyedülálló szülőként, míg a nők 14%-a, a férfiak 29%-a egyedül él Németországban. A részletek ismertetése nélkül itt említjük, hogy a tanulmányban összehasonlító elemzések szerepelnek a vér szerinti és a családon belül egyéb élethelyzetekben lévő (örökbefogadott stb.) gyermekek számának alakulásáról is.

Számos tanulmány szerint összefüggés van a nők iskolai végzettsége, családi állapota, a szülés ideje és a világra hozott gyermekek száma között. Ezeket közli a skandináv országokra vonatkozóan szerzőtársaival Marika Jalovaara (*Jalovaara et al [2019]*), a németországi helyzetről pedig a Német Szövetségi Statisztikai Hivatal (*Pötzsch–Weinmann–Haustein [2013]*), (*Statistisches Bundesamt [2019]*). A 2018. évi mikrocenzus adatai szerint vannak különbségek az iskolai végzettségtől függő gyermekszámok terén a férfiak esetében is, ezek azonban más természetűek. A nemzetközi osztályozás (ISCED-2011) összevont kategóriái alapján 2018-ban a 33–43 éves korcsoportban a férfiak 35%-ának volt felső-, 52%-ának közép- és 13%-ának alsófokú végzettsége, míg a nők megoszlása 31%, 55% és 14% volt. Az együtt élők és

házasok többségénél – 2018-ban például 63%-ánál – azonos volt a két fél iskolai végzettségének szintje (iskolázottsági homogámia). A mikrocenzus adatai alapján bemutatathatók az összefüggések a férfiak és a nők átlagos gyerekszámára, valamint a legmagasabb iskolai végzettségük között, évjáratok szerint.

A szociálpolitikai rendszerek működtetésében fontos szempont a bevándorolt nem német állampolgárságúak születésszáma és a háztartások összetétele is a szülők származási országa szerint. A 2019. év során Németországban született gyermekek 72%-ának apja német állampolgár volt, 22%-é külföldi – legnagyobb részben török, szír, román, olasz és lengyel –, 6% esetében pedig az apa állampolgársága ismeretlen. A szír, román és lengyel apák 90%-ának felesége azonos állampolgárságú volt, a törökök és olaszok esetében ez az arány csak 50% körüli. 2019-ben a külföldi apák átlagos életkora gyermekük születésekor 33,7, a németeké 34,9 év volt, míg az anyák esetében nagyobb, 1,7 év volt ez a különbség. 2019-ben a külföldieknél a teljes apasági arány 1,71 gyermek/férfi, ami 0,33-dal magasabb a német férfiakénál, mégpedig kisebb eltéréssel a 30 év alattiak és a 45–53 évesek esetében. A 30 év alatti külföldi állampolgárságú nők átlagos gyermek-

3. ábra: A gyerekszám aggregált rátájának alakulása a nők (felső grafikon) és a férfiak (alsó grafikon) mintájában Németországban, 1991–2019, gyerekek száma/fő

száma ugyancsak sokkal magasabb volt, mint német kortársaiké (2,06, illetve 1,43). Itt a nemek és nemzetiségek közötti nagyobb különbségek egyik oka, hogy sok külföldi nő családgyejesítés keretében jön Németországba, és érkezését követően nem sokkal vállal gyermekét. (Ezzel foglalkozik a németországi bevándorlók első és második generációját vizsgálva a Demographic Research folyóirat egy korábbi számában Nadja Milewski (*Milewski [2007]*). Másfelől a külföldiek apasági rátája valószínűleg alulbecsült, mivel egyes bevándorló férfiak országukban hátrahagyják családjukat.

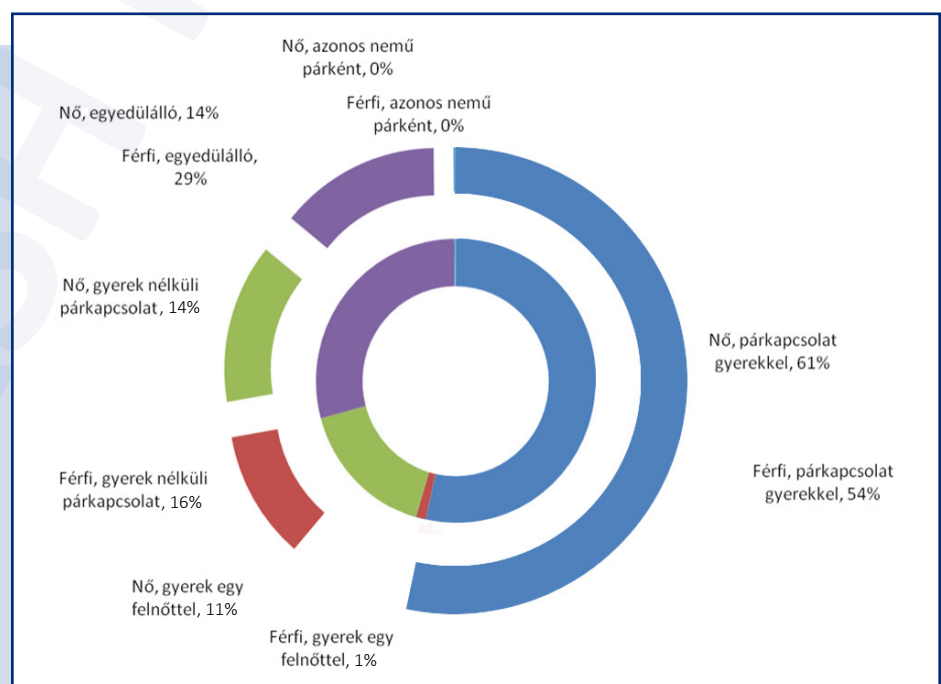
Az utóbbi években jelentősen megnőtt a férfiak termékenységének demográfiai jellemzőivel és összefüggéseivel foglalkozó tanulmányok száma, általában kimutatva, hogy ezen a téren a férfiaknál nagyobbak az eltérések, mint a nők termékenységében.

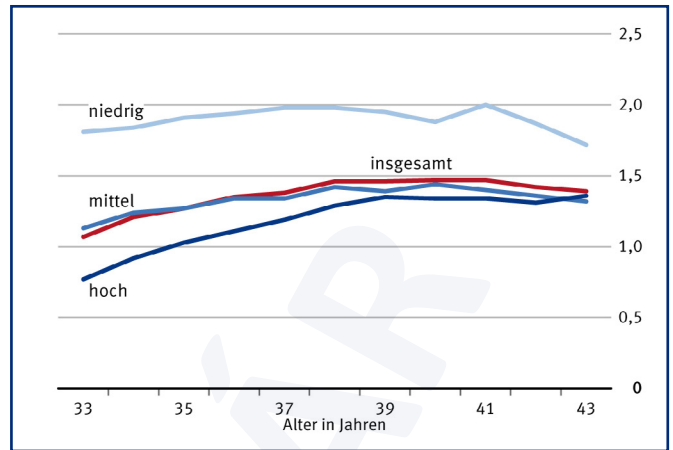
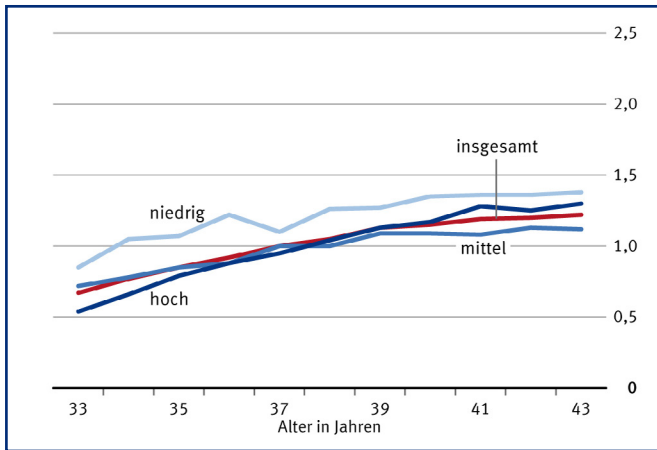
A gazdaságilag fejlett országok többségében – így Németországban és Japánban is – a szülés idején az

anya és az apa korkülönbsége 3 év körül van, de ez az eltérés az utóbbi évtizedek során csökkenő tendenciát mutat. Ennek fő oka a nők idősebb korban történő gyermekvállalása, elsősorban iskolázottságuk emelkedése miatt. Kelet-Európa országaiban, például Magyarországon és Lengyelországban viszont az utóbbi 20 évben inkább nőtt az átlagos korkülönbség. Ugyanakkor egyes gazdaságilag kevésbé fejlett országokban, például Nyugat-Afrikában a becslések jóval nagyobb, akár évtizedes átlagos korkülönbségről szólnak. A fejlett országokban az apai termékenységi ráta a nőké alatt van, ami a potenciális apák magasabb számának, illetve évekkel hosszabb nemzőképességének a következménye (*Zhang [2010]*), (*Dudel–Klüsener [2019]*). A gazdaságilag fejletlenebb országokban ezzel ellentétben a férfiak termékenységi rátája sokkal magasabb a nőkénél, elsősorban a poligámia hagyományait követőkben, amelyekben az apai termékenységi arány akár másfélszerese a nőkének (*Schoumaker [2019]*).

4. ábra: A férfiak és nők 33–43 éves évjáratának megoszlása életforma* szerint Németországban, 2018, százalék (minta = 100)

*A nők (külső) és a férfiak (belső grafikon) évjáratát összesen mintegy 10000 fős mintájában a kikérdezés szerinti életformák százalékos arányával a tárgyévben.

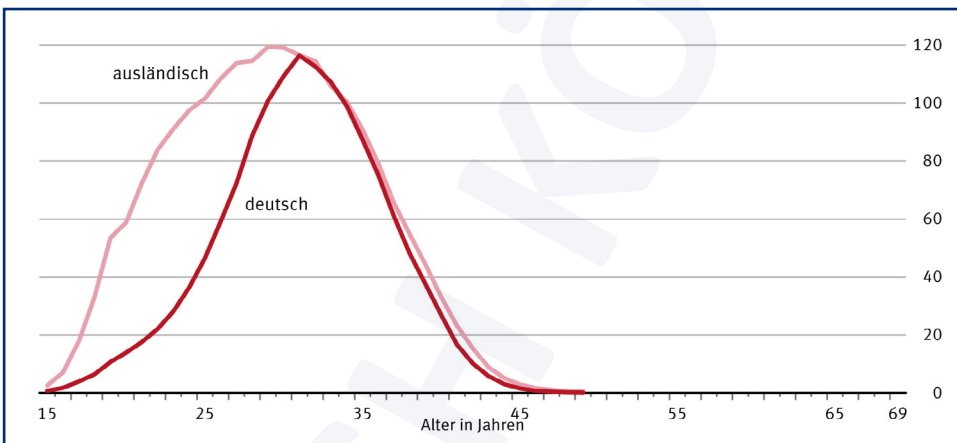

5. ábra: A férfiak (bal oldali ábra) és a nők (jobb oldali ábra) átlagos gyerekszáma évjárat és a legmagasabb iskolai végzettség szerint Németországban, 2018, gyerek/fő

*A mikrocenzus felvételeiben az iskolai végzettség kategóriái: alacsony (felső grafikon), magas (alsó grafikon). A gyerekszám középső két grafikonja az iskolai végeztség „közepes” kategóriájában.

Ugyancsak bővültek azok az ismeretek, amelyek a férfi és női termékenységi magatartások országon belüli társadalmi differenciálódásával, iskolázottságával kapcsolatosak, például a skandináv országokban (Jalovaara et al [2019]).

Ezen a ponton, kiegészítő jelleggel, recenzióknak kilép az eddig ismertett tanulmányok és irodalmi hivatkozásainak a keretei közül. Bár igaz, hogy a férfi termékenység statisztikai megfigyelésének elterjedtsége általában meg sem közelíti a nőkéét, léteznek igen korai adatok, amelyek ilyen vizsgálatokra – a család- és házasságtörténettel, valamint a korrall összefüggésben – lehetőséget adnak. A montreali

6. ábra: A gyerekszám rátájának eloszlása a nők (felső ábra) és a férfiak (alsó ábra) életkora és állampolgársága* szerint Németországban, 2019, gyerekek száma/1000 fő

*A felső ábrán a nők szülei, az alsó ábrán az 1000 férfira jutó gyerekek becslött rátájának eloszlása, vékony vonallal a külföldi, vastag vonallal a német állampolgárok sokaságában.

egyetem családrekonstrukciós adatbázisa például XVII–XVIII. századi, a természetes termékenység alakulására vonatkozó női és férfi adatokat is tartalmaz. Egy ezzel foglalkozó tanulmány kiemeli, hogy korunkban a nők 20-as éveik közepén érik el szülőképeségük csúcsát, majd ez fokozatosan csökken, és általában 40-50 éves korban megszűnik, míg a férfi nemzőképeség akár sokkal magasabb, 60-70 éves korig is fennmaradhat (amint Chaplin, Montand vagy Picasso példája igazolja) (Payeur [2008]).

Egész más szempontból közelíti meg a férfi termékenység, illetve terméketlenség problémakörét egy 2015 áprilisában közzétett tanulmány, mely szerint világszinten több tízmillió férfi szenved terméketlenségben, legnagyobb arányban Afrika és Kelet-Európa országaiban. Bár a mérések változó megbízhatósága mellett nehéz egyértelmű következtetésekre jutni, mindenképp globális egészségügyi kérdéssről van szó, amely az eddigieknél több vizsgálatot érdemel, mind az ok-okozati összefüggések és a kezelési lehetőségek, mind a társadalmi stigmák felszámolása szempontjából (Agarwal–Mulgund–Hamada–Chyatte [2015]).

A férfi termékenységre vonatkozóan cseh demográfusok is megállapítják, hogy nem tudnak a nőkéhez hasonló teljességű információt összeállítani, mivel a születési adatok csak a házasságban született gyermek apjának adatait tartalmazzák (Manea–Rabušić [2013]).

A népszámlások nemzetközi ajánlásai a termékenységi kérdéseket csak kiegészítő témakörként és a nőkre korlátozva tartalmazzák. A magyar népszámlások régóta feltesznek ilyen kérdéseket, a férfiak gyermekszámára vonatkozó feldolgozásuk és közlésük viszont először 1960-ban történt meg. 2011. évi népszámlálásunk volt az első, amelynek demográfiai kötete a női és férfi termékenységet egyforma részletességgel, számos más változóval kombinálva tette közzé, majd szerepeltek a férfiak gyermekszámára vonatkozó, néhány demográfiai adattal kombinált táblázatok a 2015. évi magyar mikrocenzus adatközléseiben is.

(https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_04_2011.pdf és https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_3_demografiai_adatok)

A KSH Népeségtudományi Kutatóintézete 2018. évi jelentésének Apaság c. fejezetében Makay Zsuzsanna és Spéder Zsolt (Makay–Spéder [2018]) demográfiai aspektusból elemzi az apává válás, a férfiak termékenységének néhány jellemzőjét, bár egyes esetekben a gyermek világrajövelekor hivatalosan nem ismert az apa. Bemutatják a hazai családi férfiszerepek egy-egy elemét, az apákkal szemben támasztott elvárásokat, majd a párkapcsolatban élők háztartáson belüli munkamegosztását, a külön élő apáknál pedig a gyermekkel kapcsolatos viszonyt. A kiadvány több más fejezete foglalkozik a férfiak tervezett gyermekszámával, a gyermekvállalási korban lévő férfiak foglalkoztatásával vagy párkapcsolati magatartásával.

NÁDUDVARI ZOLTÁN
RÓZSA GÁBOR

IRODALOM:

- AGARWAL, A. – MULGUND, A. – HAMADA, A. – CHYATTE, M. R. [2015]: *A unique view on male infertility around the globe. Reproductive Biology and Endocrinology*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4424520/>
- DUDEL, C. – KLÜSENER, S. [2019]: *New opportunities for comparative male fertility research: Insights from a new data resource based on high-quality birth registers*. Rostock, Max Planck Institute for Demographic Research. <https://dx.doi.org/10.4054/MPIDR-WP-2019-023>
- JALOVAARA, M. – NEYER, G. – ANDERSSON, G. – DAHLBERG, J. – DOMMERMUTH, L. – FALLESEN, P. – LAPPEGÅRD, T. [2019]: Education, gender, and cohort fertility in the Nordic countries. *European Journal of Population*, 3. sz. 563–586. o. <https://doi.org/10.1007/s10680-018-9492-2>
- KREYENFELD, M. – ZEMAN, K. – BURKIMSHER, M. – JASCHINSKI, I. [2012]: Fertility Data for German-speaking Countries: What is the Potential? Where are the Pitfalls? *Comparative Population Studies*, 2–3. sz. 349–380. o. <https://doi.org/10.12765/CPoS-2011-06>
- MAKAY, ZS. – SPÉDER, ZS. [2018]: Apaság: A férfiak gyermekvállalása és családi szerepei. *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. Szerk.: Monostori, J. – Óri, P. – Spéder, Zs. Budapest, KSH Népeség-tudományi Kutatóintézet. 65–82. o. <https://demografia.hu/kiadvanyonline/index.php/demografiaiportre/article/view/2741/2638>
- MANEA, B. C. – RABUŠIĆ, L. [2013]: Male Fertility in the Czech Republic – First Empirical Evidence. *Demografie*, 4. sz. 275–290. o. <https://www.muni.cz/en/research/publications/1138401>
- MILEWSKI, N. [2007]: First child of immigrant workers and their descendants in West Germany: Interrelation of events, disruption, or adaptation? *Demographic Research*, 29. sz. 859–896. o. <https://dx.doi.org/10.4054/DemRes.2007.17.29>
- PAYEUR, F. F. [2008]: *Âge et fertilité masculine: une analyse biodémographique*. Montréal, Université de Montréal. https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/bitstream/handle/1866/7711/Payeur_Frederic_F_2008_memoire.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- PÖTZSCH, O. – WEINMANN, J. – HAUSTEIN, T. [2013]: *Geburtentrends und Familiensituation in Deutschland. 2012*. Wiesbaden, Statistisches Bundesamt. https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Haushalte-Familien/Publikationen/Downloads-Haushalte/geburtentrends-5122203129004.pdf;jsessionid=BC4A730A97022EE87C6ACE956DAE2B60.live741?__blob=publicationFile
- SCHOUMAKER, B. [2019]: Male fertility around the world and over time: How different is it from female fertility. *Population and Development Review*, 3. sz. 459–487. o. <https://doi.org/10.1111/padr.12273>
- STATISTISCHES BUNDESAMT [2019]: *Kinderlosigkeit, Geburten und FamilienErgebnisse des Mikrozensus 2018*. Wiesbaden, Statistisches Bundesamt. https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Haushalte-Familien/Publikationen/Downloads-Haushalte/geburtentrends-tabellenband-5122203189014.pdf;jsessionid=64B7C255405256778E23AC3423BC86C8.live742?__blob=publicationFile
- ZHANG, L. [2010]: *Male fertility patterns and determinants*. Springer Science – Business Media, <https://doi.org/10.1007/978-90-481-8939-7>